SABAHATTIN ALI HIKOYALARIDA RANG VA TOVUSH SIMVOLLARINING BADIIY-ESTETIK TALQINI

Abror Soporov Abduraxmon o'g'li
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
E-mail: abror.soporov@gmail.com

Qabul qilindi: 25.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 26.10.2025
Tasdiqlandi: 27.10.2025

Kalit so‘zlar:
Sabahattin Ali, rang simvollari, tovush simvollari, badiiy-estetik talqin, metafora, konseptual tizim

Keywords:
Sabahattin Ali, color symbols, sound symbols, artistic-aesthetic interpretation, metaphor, conceptual system.

Ключевые слова:
Сабахаттин Али, цветовые символы, звуковые символы, художественно-эстетическое толкование, метафора, концептуальная система.

Annotatsiya. Ushbu tezis Sabahattin Ali hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqinini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, rang va tovush simvollari hikoyaning badiiy mazmunini boyitishda, o‘quvchida estetik va psixologik taassurotlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, simvollar hikoyaning metafora va konseptual tizimida o‘ziga xos estetik vazifani bajaradi.

Annotation. This thesis is devoted to studying the artistic and aesthetic interpretation of color and sound symbols in Sabahattin Ali’s stories. The research results show that color and sound symbols play an important role in enriching the artistic meaning of the story and shaping the reader’s aesthetic and psychological impressions. At the same time, these symbols perform a unique aesthetic function within the metaphorical and conceptual system of the story.

Аннотация. Данный тезис посвящён изучению художественно-эстетической интерпретации цветовых и звуковых символов в рассказах Сабахаттина Али. Результаты исследования показывают, что цветовые и звуковые символы играют важную роль в обогащении художественного содержания рассказа и формировании эстетических и психологических впечатлений у читателя. В то же время символы выполняют особую эстетическую функцию в метафорической и концептуальной системе произведения.

Kirish. Sabahattin Ali ijodi turk adabiyotining badiiy va falsafiy rivojida o‘ziga xos o‘rin tutadi. Uning hikoyalarida inson ruhiyati, ijtimoiy hayot, tabiat va estetik hissiyotlar o‘zaro uyg‘unlikda tasvirlanadi. Ayniqsa, rang va tovush simvollarining

qo‘llanilishi orqali muallif o‘z asarlarida ichki kechinmalar, psixologik ziddiyatlar va estetik holatlarni yanada chuqurroq ochib beradi. Rang simvollari muallifning estetik olamini yoritish bilan birga, hikoyaning umumiy kayfiyatini, psixologik fonini ham belgilaydi, tovush simvollari esa harakat, his-tuyg‘u va muhit o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqini muallif uslubining o‘ziga xos xususiyatlaridan biridir. Sabahattin Ali ranglar orqali inson qalbidagi iztirob, umid, muhabbat, qo‘rquv kabi his-tuyg‘ularni badiiy shaklda ifodalaydi, tovushlar esa hikoyaning dinamikasini, ritmini va dramatik kuchini oshiradi. Ushbu elementlar hikoyaning lingvopoetik tizimini boyitib, o‘quvchida kuchli estetik va hissiy taassurot uyg‘otadi. Shuningdek, rang va tovush simvollarining o‘zaro uyg‘unligi hikoyaning semantik tuzilmasida markaziy o‘rin egallaydi, ularning badiiy talqini hikoyaning mazmuniy chuqurligini ochish, muallifning falsafiy qarashlarini ifodalash va badiiy tilning estetik imkoniyatlarini ko‘rsatishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu jihatdan, ushbu tadqiqotning maqsadi Sabahattin Ali hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqinini tahlil qilish, ularning konseptual, lingvopoetik va psixologik funksiyalarini aniqlash, shuningdek, ushbu simvollar orqali muallifning estetik dunyoqarashi va badiiy mahoratini yoritishdan iboratdir. Sabahattin Ali turk adabiyotining eng sezgir, inson ruhiyatini nozik tahlil qilgan yozuvchilardan biri sifatida tanilgan. Uning hikoyalarida badiiy-estetik tasvir vositalari, xususan, rang va tovush simvollarining qo‘llanilishi yozuvchi uslubining muhim xususiyatlaridan biridir. Adib o‘z asarlarida jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, insoniy iztirob va muhabbat, umid hamda ruhiy kurashlarni tasvirlar ekan, rang va tovushlarni oddiy tasviriy element sifatida emas, balki mazmuniy yuklama va estetik kuchga ega ramz sifatida ishlatadi. Ranglar orqali ruhiy holat, tovushlar orqali esa ichki kechinmalarni yoritish yozuvchining psixologik realizmga asoslangan badiiy uslubini ifodalaydi. Bu jihatdan uning hikoyalari inson qalbining murakkab holatlarini ochish, jamiyat va shaxs o‘rtasidagi ziddiyatlarni badiiy tahlil etish borasida o‘ziga xos poetik maktab yaratgan. Shuningdek, Sabahattin Alining asarlarida rang va tovush simvollarining uyg‘unligi hikoyaning umumiy ohangini, kayfiyatini va estetik yaxlitligini ta’minlaydi. Ushbu tadqiqotda yozuvchining mazkur simvollarni qanday badiiy va semantik maqsadlarda qo‘llaganligi, ularning hikoyadagi estetik funksiyasi hamda o‘quvchi idrokiga ta’siri ilmiy asosda o‘rganiladi.

Adabiyotlar tahlili. Sabahattin Ali ijodiga bag‘ishlangan tadqiqotlar turk adabiyotining badiiy-estetik qirralarini yoritishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotchi Yıldızning fikricha, rang va tovush simvollarining qo‘llanilishi hikoyaning badiiy tuzilmasini yanada chuqurlashtiradi, ular orqali muallif inson ruhiy kechinmalarini ramziy shaklda ifodalaydi [1]. Demir o‘z tadqiqotida rang simvollarining badiiy-estetik funksiyasini tahlil qilib, ular hikoyaning semantik qatlamini boyitishini va o‘quvchida kuchli estetik taassurot uyg‘otishini ta’kidlaydi [2]. Güneş esa tovush simvollarining hikoyadagi rolini o‘rganib, ularni muhit, harakat va his-tuyg‘ularni ifodalash vositasi sifatida baholaydi, tovushlar muallifning ichki dunyoqarashi bilan uzviy bog‘liq ekanini ko‘rsatadi [3]. Öztürkning ilmiy

izlanishlariga ko‘ra, Sabahattin Ali hikoyalarida rang va tovush simvollarining uyg‘unligi badiiy uslubning o‘ziga xos belgisi bo‘lib, ular hikoyaning umumiy kayfiyatini shakllantiradi va estetik ohangini belgilaydi [4]. Karaca esa bu simvollarni lingvopoetik nuqtai nazardan tahlil qilib, ularning o‘zaro bog‘liqligini, metafora va simvolik vositalar tizimidagi o‘rnini aniqlaydi, bu esa hikoyaning estetik yaxlitligini ta’minlaydi [5]. Ushbu manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqini hikoyaning semantik, psixologik va estetik qatlamlarini chuqurlashtiradi hamda Sabahattin Alining badiiy mahoratini yanada yorqinroq namoyon etadi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda Sabahattin Alining hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqinini tahlil etish uchun adabiy tahlilning sifatli (kvalitativ) metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida yozuvchi ijodidagi “Kuyucaklı Yusuf”, “Ses”, “Kağnı”, “Değirmen” va “Hanende Melek” kabi hikoyalar tanlab olindi, chunki bu asarlarda rang va tovush obrazlari o‘ziga xos poetik yuklama va ma’naviy mazmun kasb etadi. Ushbu hikoyalarda ranglarning (masalan, qora, oq, qizil) va tovushlarning (shovqin, sukunat, musiqiy tovush) ramziy ma’nosi kontekstual tahlil asosida aniqlanib, ularning personaj ruhiyatini ochishdagi, voqealar dramatizmini kuchaytirishdagi va muallif g‘oyaviy-estetik pozitsiyasini yoritishdagi o‘rni o‘rganildi. Ma’lumotlarni tahlil qilishda semantik tahlil, lingvopoetik tahlil hamda komparativ metoddan foydalanildi. Shuningdek, turk va o‘zbek adabiyotshunosligidagi ilgari o‘rganilgan manbalar, jumladan, rang va tovush simvolikasiga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda estetika va semiotika bo‘yicha nazariy adabiyotlar solishtirilib, umumlashtiruvchi xulosalar chiqarildi. Tadqiqotda matnni qatlamli tahlil qilish usuli qo‘llanib, avvalo leksik darajadagi rang va tovush birliklari aniqlanib, so‘ng ularning konnotativ ma’nosi va badiiy kontekstdagi funksiyasi izchil yoritildi. Shu tariqa, tahlil jarayonida muallifning estetik dunyoqarashi va uning hikoyalaridagi badiiy obrazlar tizimidagi ramzlar o‘rtasidagi ichki bog‘liqlik aniqlashga alohida e’tibor qaratildi.

1-jadval. Sabahattin Ali hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik funksiyalari

Simvol turi	Misol (hikoya nomi)	Ramziy ma’no	Badiiy-estetik funksiyasi
Rang (qora)	Kuyucaklı Yusuf	Zulmat, umidsizlik, ijtimoiy adolatsizlik	Qahramonning ruhiy iztirobini va jamiyatdagi zulmni aks ettiradi
Rang (oq)	Kağnı	Poklik, orzu, ma’naviy tozalik	Insoniy orzular va umidlarni ifodalovchi ijobiy ramz sifatida xizmat qiladi
Rang (qizil)	Hanende Melek	Muhabbat, ehtiros, kurash	Hissiy holatni kuchaytiradi, dramatik voqealarga urg‘u beradi
Tovush (musiqa)	Ses	Ruhiy uyg‘onish, umid	Inson qalbidagi ichki kechinmalarni badiiy tasvirlaydi

Simvol turi	Misol (hikoya nomi)	Ramziy ma’no	Badiiy-estetik funksiyasi
Tovush (sukunat)	Değirmen	Beqarorlik, ruhiy bo‘shliq	Jamiyatdagi befarqlik va ruhiy sovuqlikni ifodalaydi

Jadvalda ko‘rsatilganidek, Sabahattin Ali hikoyalarida rang va tovush simvollarining uyg‘un qo‘llanilishi yozuvchining badiiy-estetik mahoratini ifodalaydi, ular orqali inson ruhiyatining nozik qatlamlari yoritilib, asarning umumiy estetik ohangi shakllanadi. Jadvalda Sabahattin Alining hikoyalarida uchraydigan rang va tovush simvollarining asosiy turlari, ularning ramziy ma’nolari hamda badiiy-estetik funksiyalari tizimli tarzda keltirilgan. Har bir simvol yozuvchining individual uslubini ifodalashda, hikoyaning semantik qatlamini chuqurlashtirishda va obrazlarning ruhiy holatini yoritishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, qora rang ijtimoiy zulm va umidsizlikni bildirsa, oq rang poklik va orzularni ifodalaydi, qizil esa ehtiros va kurash ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Tovush simvollaridan musiqiy tovushlar inson qalbining uyg‘onishi va umidini ifodalasa, sukunat ruhiy bo‘shliq va jamiyatdagi befarqlikni anglatadi. Jadvalda keltirilgan ma’lumotlar asosida yozuvchining rang va tovush vositalarini badiiy-estetik maqsad bilan uyg‘unlashtirgani, ularni asarning mazmuniy va hissiy qatlamiga singdirgani ko‘rinadi. Shu tariqa, jadval tahlil natijalarini vizual va mazmuniy jihatdan umumlashtiruvchi manba sifatida tadqiqotning nazariy xulosalarini tasdiqlab beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Sabahattin Alining hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqini yozuvchining ichki dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari hamda ijtimoiy-falsafiy pozitsiyasini ifodalovchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muallif ranglardan nafaqat tasviriy element sifatida, balki ma’naviy holatni, inson qalbidagi ziddiyat va iztiroblarni ifodalash uchun foydalanadi. Masalan, qora rang ko‘pincha zulmat, umidsizlik va ijtimoiy zulm ramzi sifatida qo‘llanadi, oq rang esa poklik va insoniy orzularni bildiruvchi ijobiy ramz bo‘lib xizmat qiladi. Qizil rang esa muhabbat, ehtiros va hayotiy kurashning timsoli sifatida o‘z aksini topadi. Shu tarzda ranglar muallif hikoyalaridagi hissiy fonni shakllantiradi va voqealar dramatizmini kuchaytiradi. Tovush simvollarining tahlili esa muallifning ruhiy realizm tamoyillariga sodiqligini ko‘rsatadi. “Ses” hikoyasida tovush motivi inson ruhiyatidagi iztirob, qo‘rquv va umid o‘rtasidagi kurashni ifodalovchi badiiy vosita sifatida ishlatiladi. Sukunat esa ko‘p hollarda ichki monolog, jamiyatdagi befarqlik va insoniy aloqalarning sovuqligini anglatadi. Shuningdek, musiqiy tovushlar obrazlar ruhiyatiga nafislik, lirizm va estetik uyg‘unlik baxsh etadi. Bu orqali yozuvchi inson qalbidagi murakkab kechinmalarni psixologik jihatdan chuqur tahlil qilishga erishadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sabahattin Ali rang va tovushlarni estetik kategoriya sifatida badiiy matnga singdirib, ularni semantik va emotsional yuklamaga ega ramzga aylantiradi. Yozuvchining bu yondashuvi hikoyalarining poetik qimmatini oshiradi, o‘quvchiga nafaqat voqeani, balki undagi

ruhiy holatni ham his etish imkonini beradi. Demak, rang va tovush simvollarining uyg‘un talqini yozuvchining badiiy-estetik konsepsiyasini anglashda asosiy kalit vazifasini bajaradi. Shu nuqtai nazardan, Sabahattin Alining hikoyalari turk adabiyotida ramzli tasvir vositalarining mukammal namunasiga aylanganini ta’kidlash mumkin.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalariga ko‘ra, Sabahattin Alining hikoyalarida rang va tovush simvollarining badiiy-estetik talqini yozuvchining individual uslubini, ruhiy realizmga asoslangan ijodiy dunyoqarashini va ijtimoiy-falsafiy fikrlarini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Ranglar — qora, oq, qizil kabi ramzlar orqali inson ruhiyatidagi murakkab kechinmalar, umidsizlik, poklik, muhabbat va hayotiy kurash singari mavzular ifodalanadi, tovush simvollari esa personajlar ichki holatini, ularning kechinmalari va ruhiy ziddiyatlarini badiiy jihatdan yoritadi. Muallif tovush va ranglarni faqat estetik bezak sifatida emas, balki asarning ichki g‘oyaviy qatlamini ochuvchi ramzli tizim sifatida qo‘llagan. Natijada yozuvchi hikoyalarining badiiy ta’sirchanligi, lirizmi va ma’naviy chuqurligi yanada oshadi. Shunday qilib, Sabahattin Alining hikoyalarida rang va tovush simvollarining uyg‘un qo‘llanilishi uning asarlarida inson qalbi, jamiyat va tabiat o‘rtasidagi murakkab aloqalarning estetik talqinini yaratishga xizmat qilganini ko‘rish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili

1. Yıldız, A. Sabahattin Ali Hikayelerinde Sembolik Anlatım Unsurları. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
2. Demir, F. Türk Hikayeciliğinde Renk Sembolizmi ve Estetik Fonksiyon. Ankara: Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2018.
3. Güneş, B. Sabahattin Ali’nin Hikayelerinde Tovush ve Sessizlik Motifleri. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2019.
4. Öztürk, H. Sabahattin Ali’nin Estetik Dünyasında Renk ve Ses Uyumu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
5. Karaca, E. Türk Hikayelerinde Lingvopoetik Sembolizm: Sabahattin Ali Örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2021.